

IZABELA WASIK

MGR, SZKOŁA DOKTORSKA NAUK SPOŁECZNYCH,

UNIwersytet Jagielloński w Krakowie

[HTTP://ORCID.ORG/0000-0002-0104-7009](http://orcid.org/0000-0002-0104-7009)

Jaki nauczyciel, taka szkoła – kształcenie nauczycieli szkół ludowych w Galicji w państwowych męskich seminariach nauczycielskich w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku

1. Wprowadzenie; 2. Podstawowe zasady funkcjonowania seminariów; 3. Kadra pedagogiczna; 4. Nauczane przedmioty i ich cele; 5. Organizacja procesu dydaktycznego; 6. Obowiązki seminarzystów; 7. Odpowiedzialność seminarzystów; 8. Podsumowanie.

1

Stwierdzenie zawarte w tytule artykułu zostało przywołane podczas obrad Sejmu Krajowego Galicji drugiej kadencji w 1868 r.¹. Weryfikując doświadczenia z przeszłości, można stale udoskonalać proces dydaktyczny na wszystkich szczeblach kształcenia. Szczególnie istotnym elementem w całym tym procesie jest nauczyciel, od którego bardzo często zależy postawa jego podopiecznych. Wagę problemu odpowiedniego kształcenia kadr pedagogicznych w monarchii habsburskiej dostrzeżono już na początku XIX w.², zaś późniejsze regulacje poświęcone problematyce systemu edukacji stawały się coraz bardziej kompleksowe³, obejm-

¹ Kadencja II, sesja II, Alegata do Sprawozdań Stenograficznych z Drugiej Sesji Drugiego Pełny Sejm Galicyjskiego z roku 1868, Lwów 1868, Alegat 42, s. 1.

² C. Majorek, *Galicyjskie szkolnictwo pedagogiczne w latach 1775–1871*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1967, nr 3, s. 364–390; idem, *Geneza polskiego szkolnictwa pedagogicznego w zaborze austriackim*, „Ruch Pedagogiczny” 1972, nr 6, s. 751–762, idem, *Początki austriackiego systemu szkolnictwa ludowego w Galicji w latach 1772–1780*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1976, nr 19, s. 81–101; B.A. Baranowski, *Seminaria nauczycielskie w Galicyi. Pogląd na powstanie i rozwój Seminaryjów nauczycielskich w Galicyi w pierwszym dwudziestopięcioleciu ich istnienia*, Lwów 1897, s. 2–3.

³ Z. Tabaka, *Galicyjskie ustawodawstwo szkolne w okrasie kampanii rezolucyjnej 1866–1873*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace Historyczne” 1972, nr 6, s. 273–287.

mując także zasady przygotowania nauczycieli do zawodu. W niniejszym artykule zostanie podjęta próba wskazania, w jaki sposób próbowano usystematyzować proces kształcenia przyszłych nauczycieli szkół ludowych w ramach działalności państwowych męskich seminariów nauczycielskich. Sposób i zasady kształcenia seminarzystów stanowiły przedmiot zainteresowania zarówno władz rządowych, jak i krajowych, w ramach tej ostatniej szczególnie Sejmu Krajowego Galicji i Rady Szkolnej Krajowej. Bazę źródłową artykułu stanowią akty prawne dot. problematyki szkolnej opublikowane w Dzienniku Ustaw Państwa dla Królestw i Krajów w Radzie Państwa Reprezentowanych i Dzienniku Ustaw i Rozporządzeń Krajowych dla Królestwa Galicji i Lodomeryi wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim, alegaty do sprawozdań stenograficznych sesji Sejmu Krajowego Galicji, protokoły sesji Sejmu Krajowego Galicji, sprawozdania stenograficzne z posiedzeń Sejmu Krajowego Galicji, dzienniki urzędowe c.k. Rady Szkolnej Krajowej w Galicji, okólniki c.k. Rady Szkolnej Krajowej w Galicji.

2

Niezwykle ważnym krokiem w dziejach austriackiego prawa oświatowego⁴ była ustawa z 1869 r. o obowiązku posyłania dzieci do szkół ludowych⁵. Oprócz określenia celu takich placówek⁶ i wieku szkolnego⁷ normowała również zasady kształcenia przyszłych kadr (§ 26–42 ustawy). W § 28 ustawy wskazano, iż przyszli nauczyciele szkół ludowych⁸ będą mogli otrzymać przygotowanie do

⁴ M. Baczkowski, *Analfabetyzm w Galicji w dobie konstytucyjnej (1867–1914)*, [w:] *Naród – państwo, Europa Środkowa w XIX i XX wieku. Studia ofiarowane Michałowi Pułaskiemu w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, red. A. Patek, W. Rojek, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006, s. 97–113.

⁵ Ustawa z dnia 14 maja 1869 r. ustanawiająca zasady nauczania w szkołach ludowych, Dz.u.p. 1869, cz. XXIX, nr 62; Z. Tabaka, *Szkolnictwo ludowe w Galicji Zachodniej u progu ery autonomicznej*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace Historyczne” 1970, nr 5, s. 223–238; E. Juško, A. Niedojadło, *Praca wychowawczo-opiekuńcza szkół ludowych w autonomicznej Galicji*, „Tarnowski Przegląd Nauk Społeczno-Humanistycznych” 2018, t. 2, s. 9–21; S. Wojtowicz, *Prawne uwarunkowania nauczycieli pospolitych szkół ludowych w Galicji lat autonomii*, „Scientific Bulletin of Chełm – Section of Pedagogy” 2013, nr 1, s. 80–89.

⁶ K. Falkiewicz, *Rozwój szkolnictwa ludowego w Galicji w latach 1848–1898*, Lwów 1899; T. Fiutowski, *Szkolnictwo ludowe w Galicji w dobie porozbiorowej*, Lwów 1913; *Galicyska szkoła ludowa i szkoła powszechna II Rzeczypospolitej – polskie dziedzictwo edukacyjne i kulturowe*, oprac. P. Juško et al., Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2023.

⁷ R. Pelczar, *Realizacja obowiązku szkolnego w szkołach ludowych Galicji w latach 1774–1873 (na przykładzie łacińskiej diecezji przemyskiej)*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 2017, nr 54, s. 39–73.

⁸ C. Majorek, *System kształcenia nauczycieli szkół ludowych w Galicji doby autonomicznej*

zawodu w ramach seminariów nauczycielskich (oddzielnych dla kobiet i mężczyzn). Sprecyzowano czas trwania nauki (cztery lata), nauczane przedmioty oraz maksymalną liczbę uczniów na kursie. Zagwarantowano również bezpłatność tej formy kształcenia.

Sposób kształcenia nauczycieli (także nauczycielek) bardziej szczegółowo normowało rozporządzenie Rady Szkolnej Krajowej⁹ z lutego 1871 r.¹⁰, zaś późniejsze zmiany wprowadzało rozporządzenie z 1886 r.¹¹ oraz ustawa krajowa¹²

(1871–1914), Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971; R. Pelczar, *Status zawodowo-społeczny nauczycieli polskich szkół ludowych na wsi galicyjskiej w okresie autonomii*, „Biografistyka Pedagogiczna” 2023, t. 8, nr 1, s. 369–392; W. Smakulska, *Sytuacja prawna nauczyciela szkoły ludowej pospolitej w Galicji w latach 1873–1914*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1978, nr 21, s. 55–83; A. Kliś, *Nauczyciel ludowy w opinii wsi galicyjskiej*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace z Historii Oświaty i Wychowania” 1999, nr 5, s. 39–48; A. Meissner, *Edukacja młodzieży chłopskiej w Galicji doby autonomicznej*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2007, nr 23, s. 21–33.

⁹ O Radzie Szkolnej Krajowej zob. E. Juško, *Działalność Rady Szkolnej Krajowej na rzecz szkoły ludowej w autonomicznej Galicji*, „Edukacja–Technika–Informatyka” 2018, t. 9, nr 5, s. 28–39; M. Łopot, *Szkolnictwo ludowe w Galicji u progu działalności Rady Szkolnej Krajowej (w stu pięćdziesięciolecie jej powołania)*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika” 2017, t. 26, nr 2, s. 237–259. W skład Rady szkolnej okręgowej wchodził natomiast dyrektor seminarium nauczycielskiego znajdującego się we właściwości terytorialnej rady, por. § 22 rozporządzenia Ministra Wyznań i Oświaty z dnia 1 grudnia 1870 r., l. 570, względem prowizorycznego urzędu nadzoru miejscowego i okręgowego nad szkołami ludowymi w Królestwie Galicji i Lodomerji z Wielkiem Księstwem Krakowskiem. Dz.u.kr. 1878, cz. XXIX, nr 94; Ustawa z dnia 26 czerwca 1899 r. o Radach szkolnych okręgowych, Dz.u.kr. 1899, cz. IX, nr 84; Ustawa z dnia 15 lutego 1905 r. o Radzie szkolnej krajowej, Dz.u.kr. 1905, cz. VI, nr 39. Do jednych z jej głównych zadań należał nadzór nad seminariami nauczycielskimi. Na mocy art. IV w Radzie Szkolnej Krajowej mógł zasiadać w charakterze znawcy również przedstawiciel seminariów nauczycielskich – alternatywnie do przedstawiciela szkół ludowych. Co więcej, w Radzie Szkolnej Krajowej wydzielono sekcje i jedna z nich została poświęcona sprawom szkół ludowych i seminariów nauczycielskich.

¹⁰ Rozporządzenie Rady Szkolnej Krajowej z dnia 25 lutego 1871 r., l. 1.740, którym się ogłasza prowizoryczny Statut dla seminariów nauczycielskich, Dz.u.kr. 1871, cz. VIII, nr 20.

¹¹ Statut organizacyjny seminariów dla nauczycieli i nauczycielek publicznych szkół ludowych w Austrii wprowadzony rozporządzeniem ministerstwa wyznań i oświaty z dnia 31. Lipca 1886, l. 6.031, Dz. Rozp. Ministerstwa Nr. 50 ex 1886, [w:] *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych*, red. J. Piwocki, t. VI, Lwów 1913, s. 246–300.

¹² Przede wszystkim należy podkreślić, że pierwsze próby uregulowania kształcenia w seminariach nauczycielskich w Galicji przypadają na rok 1868, a więc wyprzedzają działania wiedeńskiej Rady Państwa. Przyjęto podział na seminaria wyższe z cyklem kształcenia trzyletnim i niższe – z dwuletnim. Początkowo miejsca powstania takich placówek miały zostać wyznaczone przez Radę Szkolną Krajową. W następstwie zmian ostatecznie zaproponowano, aby te pierwsze miały znajdować się we Lwowie oraz w Krakowie, a pozostałe – w Rzeszowie, Tarnopolu i Stanisławowie, choć w pierwotnym projekcie ich nie wymieniono. Do przedmiotów

z 1907 r.¹³. Pierwotnie placówki te zlokalizowano we Lwowie¹⁴, Krakowie, Nowym Sączu¹⁵, Rzeszowie, Tarnopolu i Stanisławowie. Z biegiem czasu dzięki usilnym staraniom Sejmu Krajowego powstawały kolejne placówki¹⁶. W rozporządzeniu

obowiązkowych zaliczono religię, j. polski jako wykładowy, j. ruski i j. niemiecki, arytmetykę z uwzględnieniem rachunkowości przemysłowo-rolniczej, geometrię, geografię i historię ze szczególnym uwzględnieniem kraju ojczystego, nauki przyrodnicze, w odniesieniu także do zdrowia człowieka, pedagogikę z dydaktyką, wiadomości o gospodarstwie społecznym wg statystyki krajowej i austriackiej, wiadomości o konstytucji krajowej ze szczególnym uwzględnieniem ustawodawstwa gminnego i szkół ludowych, kaligrafię, rysunki geometryczne, śpiew i muzykę, gimnastykę. Dodatkowo, co było niezwykle nowatorskim rozwiązaniem, w projekcie chciano również wprowadzić psychologię. W seminariach niższych nie uczono przyrody, geometrii, muzyki, statystyki. Niektóre przedmioty zredukowano względem pierwotnego projektu, jak np. historię krajową w zarysie (pierwotnie zakładano w ramach historii zaznajomienie również z instytucjami autonomicznymi); zamiast pedagogiki wprowadzono „powinności nauczyciela wiejskiego co do udzielania nauki i wychowania młodzieży”. Od chętnych wymagano: ukończenia 16 r.ż., przedłożenia świadectwa szkolnego i zaświadczenia dot. moralności, oraz zdania egzaminu wstępnego (ustnego i pisemnego). W samym projekcie zapisano również, że kandydat miał być „wolnym od jawnych wad fizycznych, które by przeszkadzały w przyszłym zawodzie”. Początkowo także planowana liczba uczniów na kursie nie miała przekraczać 40, z możliwością wyjątkowego zwiększenia przez Radę Szkolną Krajową. zob. Alegata do Sprawozdań Stenograficznych z Drugiej Sesji Drugiego Peryodu Sejmu Galicyjskiego z roku 1868, Lwów 1868, Kadencja II, sesja II, Alegat 25.

¹³ Ustawa z dnia 12 czerwca 1907 r. o kształceniu nauczycieli oraz o uzdolnieniu do nauczania w szkołach ludowych, Dz.u.kr, 1907, cz. XVII, nr 101.

¹⁴ Więcej o trudnościach związanych z urządzeniem i otwarciem seminarium lwowskiego zob. Gazeta Narodowa z 18 maja 1871, nr 165, s. 2.

¹⁵ M. Sasiadowicz, E. Stańczyk, B. Sawczyk, *Tarnowskie kalendarium od VIII wieku do 2004 roku. (Wybór ważniejszych wydarzeń)*, Miejska Biblioteka Publiczna im. J. Słowackiego, Tarnów 2004, s. 21; B.A. Baranowski, *Seminaria nauczycielskie w Galcyi...*, op. cit., s. 23. Pierwsze próby utworzenia seminarium nauczycielskiego w Tarnowie można datować na rok 1868, kiedy to stosowna prośba miasta trafiła do Sejmu Krajowego Galicji i została odesłana do komisji edukacyjnej, zob. Protokoły z 2. Sesji II. Peryodu Sejmu Krajowego Królestwa Galicji i Lodomerii wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim z roku 1868, Lwów 1868, Kadencja II, sesja II, s. 3; Stenograficzne Sprawozdania Drugiego Peryodu Drugiej Sesji Sejmu Krajowego Królestwa Galicji i Lodomerii wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim w roku 1868, Lwów 1868, Kadencja II, sesja II, s. 563–564, Alegata do Sprawozdań Stenograficznych z Piątej Sesji Trzeciego Peryodu Sejmu Krajowego Królestwa Galicji i Lodomerii wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim z roku 1874, Lwów 1874, Kadencja III, sesja V, Alegat 10, s. 66.

¹⁶ Np. w Białej, zob. Stenograficzne Sprawozdania z Piątej Sesji Siódmego Peryodu Sejmu Krajowego Królestwa Galicji i Lodomerii wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim z roku 1899/1900, Lwów 1900, Kadencja VII, sesja V, s. 297. Podczas dyskusji w Sejmie Krajowym wskazywano również na konieczność zakładania następnych seminariów w mniejszych miasteczkach, aby jeszcze lepiej zaznajomić przyszłych nauczycieli ze specyfiką nauczania na wsiach, *ibidem*, s. 352. W 1913 r. istniały państwowe męskie seminaria naukowe w Krakowie, Tarnowie, Rzeszowie, Lwowie, Stanisławowie, Tarnopolu, Samborze, Krośnie, Sokalu, Zalesz-

z 1886 r. dodatkowo określono cel seminariów nauczycielskich: wykształcenie kadry¹⁷ pod względem wiedzy i umiejętności oraz charakteru¹⁸, co w sposób analogiczny wyrażono także w ustawie krajowej z 1907 r.

Cykl kształcenia według prowizorycznego statutu obejmował trzy lata, przy czym na mocy rozporządzenia z 1886 r. wydłużono ten okres do lat czterech (co utrzymano po zmianach w roku 1907). Pobieranie bezpłatnego kształcenia w seminarium nauczycielskim zagwarantowano każdemu chętnemu, bez względu na wyznanie, po spełnieniu warunków wstępnych, do których należały:

- a) ukończenie 15. roku życia;
- b) brak (widocznych) wad fizycznych, które uniemożliwiałyby wykonywanie zawodu¹⁹;
- c) przedłożenie świadectwa moralności i życiorysu;
- d) zdanie egzaminu wstępnego (pisemnego i ustnego), którego zakres przedmiotowy został uszczegółowiony w rozporządzeniu z 1886 r. i obejmował np. religię, język wykładowy, geografę, historię i rachunki, lub ukończenie klasy przygotowawczej.

Co do zasady liczba seminarzystów w jednej klasie nie powinna była przekraczać 40 osób. Seminarzyści znajdujący się w trudnej sytuacji materialnej (przy czym w ustawie krajowej z 1907 r. wskazano, że musieli oprócz ww. okoliczności być „zdolni”), mogli pobierać stypendia, pod warunkiem że po uzyskaniu uprawnień przez sześć lat będą pracować w zawodzie w szkołach publicznych. Wypłacano je w dziesięciu ratach z dołu, za pokwitowaniem, przez dyrekcję. Jeśli seminarzysta pobierał stypendium, a nie ukończył kształcenia, musiał zwrócić otrzymaną sumę.

czykach, Starym Sączu, Kętach, Rudniku, Czortkowie, zob. Dziennik Urzędowy c.k. Rady Szkolnej Krajowej w Galicyi [dalej: Dziennik Urzędowy], Lwów 1913, R. XVII, nr 23, s. 458.

¹⁷ A. Meissner, *Galicyjskie seminaria nauczycielskie na tle szkolnictwa pedagogicznego w monarchii austro-węgierskiej*, „Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne” 2003, nr 14, s. 83–96; C. Majorek, *Galicyjskie koncepcje organizacji szkolnictwa pedagogicznego z lat 1865–1870*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1968, nr 11, s. 125–180.

¹⁸ Charakter przyszłych nauczycieli był także kształtowany w duchu poszanowania osoby cesarza Franciszka Józefa I, np. w szkołach wszelkiego typu organizowano uroczystości z okazji 80-lecia urodzin cesarza (zob. Okólnik c.k. Rady Szkolnej Krajowej L. 399, Dziennik Urzędowy, R. XIV, nr 26, s. 473) czy rocznicy wstąpienia na tron. Uroczystości poprzedzało odśpiewanie przez zebranych pierwszej zwrotki hymnu ludowego, zob. np. Okólnik c.k. Rady Szkolnej Krajowej L. 169/pr., Dziennik Urzędowy, R. XII, nr 13, s. 193–194.

¹⁹ Zob. Świadectwo zdrowia i fizycznej przydatności do zawodu nauczycielskiego, Dziennik Urzędowy, R. IX, nr 20, s. 329.

3

Kadrę pedagogiczną²⁰ seminariów nauczycielskich tworzyli: dyrektor, nauczyciele główni²¹, nauczyciele religii, nauczyciele szkoły ćwiczeń²² oraz nauczyciele pomocniczy. Mianował ich po wysłuchaniu władzy szkolnej krajowej minister wyznań i oświaty. Od pedagogów²³ wymagano również dawania dobrego przykładu, promowania karności i „uporządkowanego” trybu życia. Powinni również zaznajamiać się z literaturą pedagogiczną oraz systematycznie dokształcać pod względem pedagogicznym, a także metodycznym. Co więcej mieli obowiązek brać udział w konferencjach²⁴. Na początku roku szkolnego dyrektor mianował gospodarza klasy, którego głównym zadaniem było czuwanie nad jednolitością nauki oraz zachowaniem wychowanków. Miał on dbać o przestrzeganie porządku w pomieszczeniach, uzupełnianie inwentarza klasowego, prowadzić katalog i wystawiać świadectwa, zasięgać informacji o moralnych przymiotach uczniów i ich zachowaniu. Koordynował ilość prac domowych i wzajemny wpływ poszczególnych przedmiotów na siebie, jednolitość stosowania kar. Dodatkowo do pomocy nauczycielowi wyznaczano co tydzień dwóch uczniów – cenzorów klasy.

Dyrektor był kierownikiem placówki, wykonującym przepisy ustawy, ponoszącym odpowiedzialność za jej stan zarówno pod względem naukowym, jak i dyscyplinarnym. Reprezentował seminarium na zewnątrz. Do jego zadań należało czuwanie nad jednolitym tokiem nauki i działalnością seminarium²⁵.

²⁰ Przykładowe informacje o dodatkach zob. Dziennik Urzędowy, R. I, nr 16, s. 1; o mianowaniach zob. np. Dziennik Urzędowy, R. XI, nr 22, s. 382.

²¹ Przykładowe ogłoszenie o wolnej posadzie nauczyciela muzyki i śpiewu w seminarium nauczycielskim w Tarnowie z 29 maja 1906 r. zob. Dziennik Urzędowy, R. X, nr 13, L. 21.450, s. 202–203.

²² Przykładowe ogłoszenie o wolnej posadzie nauczyciela szkoły ćwiczeń w seminarium męskim w Tarnowie z 22 lipca 1909, zob. Dziennik Urzędowy, R. XIII, nr 21, s. 449–450.

²³ A. Meissner, *Kadra pedagogiczna państwowych seminariów nauczycielskich w Galicji 1871–1914*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace z Historii Oświaty i Wychowania” 1994, nr 4, s. 151–165.

²⁴ Rada Szkolna Krajowa starała się na bieżąco reagować na pojawiające się nieprawidłowości, np. przypominając nauczycielom seminarium o wykonywaniu ich obowiązków, w tym o udziale w konferencjach, zob. Okólnik c.k. Rady Szkolnej Krajowej L. 19.983, Dziennik Urzędowy, R. IX, nr 17, s. 218–219.

²⁵ Rada Szkolna Krajowa na bieżąco informowała o pojawiających się zagrożeniach, np. związanych z chorobami zakaźnymi, zob. Okólnik c.k. Rady Szkolnej Krajowej L. 63.792, Dziennik Urzędowy, R. XIII, nr 1, s. 1–2.

W szczególności miał sprawować nadzór nad warunkami lokalowymi²⁶, zbiorami naukowymi²⁷ oraz biblioteką²⁸. Rozdzielał przedmioty pomiędzy poszczególnych nauczycieli i ustanawiał podziały godzin. Do jego obowiązków należało też kierowanie konferencją nauczycielską. Udzielał urlopów, wydawał zarządzenia niezbędne do wykonania zastępstw czy przeprowadzenia egzaminów. Dyrektor przedkładał władzy szkolnej krajowej wykazy oraz roczne sprawozdanie dotyczące placówki i jej funkcjonowania. Prowadził również protokół podawczy, księgę normalistów, akta spraw, inwentarz główny oraz dokumentował historię placówki, m.in. uwzględniając zmiany personalne.

4

Początkowo uczono następujących przedmiotów: religii, pedagogiki z dydaktyką i nauką o szkolnictwie, j. polskiego, który w seminariach w Galicji Zachodniej był językiem wykładowym, j. ruskiego, j. niemieckiego, arytmetyki i geometrii, geografii, historii „z uwzględnieniem najpotrzebniejszych wiadomości o konstytucji krajowej”, historii naturalnej, fizyki, gospodarstwa wiejskiego (na które składało się rolnictwo, ogrodnictwo, pszczelarstwo, jedwabnictwo oraz informacje o hodowli bydła i weterynarii), kaligrafii, rysunków, śpiewu i muzyki, wreszcie gimnastyki. Katalog ten nieznacznie odbiegał od wymienionego w ustawie państwowej z 1869 r. (zmieniono niektóre nazwy przedmiotów i dodano m.in. naukę śpiewu). Został nieco zmodyfikowany w 1886 r. poprzez połączenie pedagogiki z praktycznymi ćwiczeniami, naukę dwóch zamiast trzech języków i skoncentrowanie nauki gospodarstwa głównie na glebach w kraju. W ramach historii²⁹

²⁶ Rada Szkolna Krajowa starała się koordynować także kwestie związane z właściwym wyposażeniem placówek, np. zalecając zakup apteczek, zob. Dziennik Urzędowy, R. XIV, nr 20, s. 388.

²⁷ Rada Szkolna Krajowa rekomendowała zakup konkretnych materiałów dydaktycznych, np. map ściennych (zob. np. Dziennik Urzędowy, R. X, nr 8, s. 152) czy podkładek do rysowania, zob. Dziennik Urzędowy, R. X, nr 9, s. 159.

²⁸ Zob. Dziennik Urzędowy, R. X, nr 11, s. 192.

²⁹ W praktyce egzaminacyjnej seminarzyści musieli mierzyć się z zagadnieniami istotnymi dla współczesnej historii prawa, jak choćby „Sankcja pragmatyczna”, „Rada powiatowa”, „Gmina”, „Przyłączenie Galicji do Austrii”, „Ciało prawodawcze – dualizm austriacki”, „Jakie prawa przyznaje konstytucja każdemu obywatelowi”, „Sejm, Rada Państwa (Izba Panów/Izba Posłów), Archiwum Narodowe w Krakowie Oddział w Tarnowie [dalej: ANKT], zespół Seminarium Nauczycielskie w Tarnowie, sygn. 33/191/0/-/2, 33/191/0/-/4, 33/191/0/-/5, 33/191/0/-/6, 33/191/0/-/7, 33/191/0/-/14. Za interesujący należy uznać fakt, iż pytania dotyczyły również Uniwersytetu Jagiellońskiego, np. „Dlaczego uniwersytet w Krakowie nazwa się Jagielloński”, „O powstaniu Uniwersytetu Jagiellońskiego”, ANKT, Seminarium Nauczycielskie w Tarnowie, sygn. 33/191/0/-/2.

omawiano zagadnienia konstytucyjnego ustroju kraju rodzinnego i monarchii³⁰, a w nauce muzyki skupiano się także na muzyce kościelnej.

Nowości w tym zakresie przyniosły rozwiązania ustawy krajowej z 1907 r., gdzie zdecydowano się na powiązanie planów naukowych seminariów z ówczesnie istniejącymi typami szkół ludowych (miejskich i wiejskich). Ogólnie zarysowano, iż nacisk miał zostać położony w pierwszym przypadku na kształcenie językowo-rysunkowe (realizowane w seminarium w Krakowie, Tarnowie, Rzeszowie, Lwowie, Stanisławowie, Tarnopolu), z jednoczesnym ograniczaniem nauki do sadownictwa i ogrodnictwa, a w drugim zaś – na nauki przyrodniczo-rolnicze (realizowane w Kętach, Starym Sączu, Krośnie, Sokalu, Samborze, Rudniku, Zaleszczykach). Nauka historii miała uwzględniać historię powszechną, historię Austrii oraz kraju ojczystego. W ustawie krajowej zobowiązano też do nauki gry na skrzypcach i dodano somatologię i higienę³¹ – nowy przedmiot prowadzony przez lekarza szkolnego. W celu praktycznej nauki gospodarstwa przy każdym seminarium miały znajdować się ogrody, co zgodnie uregulowano w ww. aktach prawnych.

W rozporządzeniu z 1886 r. niezwykle szczegółowo określono cele naukowe każdego z przedmiotów, później zmodyfikowano je w nowym statucie z 1909³² r., w zależności od typu seminarium. Dzięki zajęciom z języka wykładowego zaznajamiano uczniów z gramatyką, z prawidłowym pod względem poprawności i jasności wyrażaniem się w mowie i piśmie. Ponadto zapoznawano ich z historią literatury, głównymi rodzajami prozy i poezji. Jako drugiego języka uczono innego języka krajowego lub też języka niemieckiego. Również i tu jako cel wskazano na poprawność posługiwania się nim w mowie i piśmie. Bardzo podobnie cele nauki języków określono w statucie z 1909 r., choć co należy odnotować, iż w przypadku j. niemieckiego w seminariach o typie językowym większy nacisk kładziono na używanie języka potocznego, natomiast w seminariach o profilu przyrodniczym znajomość j. niemieckiego ograniczała się do komunikatywności w języku potocznym i miała dać sposobność do rozumienia niezbyt trudnych utworów literackich.

³⁰ Z czasem dostrzeżono konieczność szczególnego ukierunkowania młodzieży na pokojowe współistnienie w ramach wielonarodowej monarchii, gdyż – jak stwierdzono – miały miejsce „tchnące prawie nienawiścią wystąpienia młodzieży”, zob. Okólnik c.k. Rady Szkolnej Krajowej do Dyrekcyi wszystkich szkół średnich i seminariów nauczycielskich męskich i żeńskich, L. 597/pr, Dziennik Urzędowy, R. VI, nr 43, s. 593–595. Szerzej na temat ustroju c.k. monarchii zob. S. Grodziski, *Historia ustroju społeczno-politycznego Galicji 1772–1848*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1971; A. Dziadzio, *Monarchia konstytucyjna w Austrii 1867–1914. Władza – Obywatel – Prawo*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2001.

³¹ Zalecano również, aby w ramach tego przedmiotu omawiać problem alkoholizmu, zob. Okólnik c.k. Rady Szkolnej Krajowej, Dziennik Urzędowy, R. XVI, nr 6, s. 106–107.

³² Dodatek do „Dziennika urzędowego”. Przepisy o kształceniu nauczycieli oraz o uzdolnieniu do nauczania w szkołach ludowych, Lwów 1909.

W seminariach o profilu przyrodniczym historia literatury ograniczona została jedynie do najważniejszych wydarzeń literatury ojczystej.

Szczegółowe zasady nauki religii uzgadniano z władzami danego wyznania³³. Podczas zajęć z pedagogiki³⁴ uczniowie mieli zapoznać się z procesem rozwoju i kształcenia człowieka, metodami wychowawczymi, historią pedagogiki i rozwojem szkolnictwa w Austrii i Galicji, metodyką nauczania w szkołach ludowych, na którą składała się pedagogika ogólna, dydaktyka ogólna, metodyka specjalna, a także informacjami dotyczącymi prawnego uregulowania zawodu nauczyciela.

Nauka geografii miała umożliwić zrozumienie mapy³⁵, globusa, zagadnień fizycznej i matematycznej geografii, kartografii, zapewnić ogólną znajomość powierzchni ziemi pod względem naturalnym i politycznym, Europy Środkowej i monarchii austro-węgierskiej, ze szczególnym uwzględnieniem kraju rodzinnego, co również zostało wyrażone w statucie z 1909 r. Dodatkowo w seminariach o profilu przyrodniczym ćwiczenia miały również obejmować „porównywanie stosunków geograficznych”. Na lekcjach historii omawiano wydarzenia kulturalno-historyczne, historię powszechną³⁶, historię monarchii austro-węgierskiej, konstytucji Austrii i organów państwowych. Dodatkowo w statucie z 1909 r. wyróżniano dzieje kraju ojczystego.

Na lekcjach matematyki omawiano arytmetykę³⁷, planimetrię i stereometrię, równania pierwszego stopnia, ćwiczono biegłość w rachowaniu pamięciowym. Warto podkreślić, iż poszczególne przykłady miały być związane z sytuacjami pojawiającymi się w życiu codziennym. Aspekty praktyczności uwzględniono także w statucie z 1909 r., gdzie dla seminariów o profilu przyrodniczym wprost wskazywano na umiejętność prawidłowego pomiaru nieruchomości (pól i budynków). Uczniowie mieli poświęcać czas na zagadnienia konstrukcyjne, np. przygotowanie planów sytuacyjnych, oraz szczególną uwagę zwracać na sposób rozumowania.

³³ Zob. przykładowy podręcznik dla seminariów nauczycielskich, *Dziennik Urzędowy*, R. XX, nr 1, s. 11.

³⁴ A. Meissner, *Polskie podręczniki do historii wychowania*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1989, nr 32, s. 155–167; idem, *Wkład Galicji w rozwój historii wychowania*, „Chowanna” 1998, t. 2 (11), s. 47–61; M. Baranowski, *Pedagogika do użytku semiaryów nauczycielskich i nauczycieli szkół ludowych*, G. Seyfarth, Lwów 1896.

³⁵ Zob. przykładowe zalecane atlasy dla seminariów nauczycielskich, *Dziennik Urzędowy*, R. XX, nr 10, s. 125.

³⁶ Zob. przykładowy podręcznik dopuszczony do użytku w seminariach nauczycielskich, *Dziennik Urzędowy*, R. XVI, nr 6, s. 112.

³⁷ Zob. przykładowy podręcznik dopuszczony do użytku w seminariach nauczycielskich, *Dziennik Urzędowy*, R. VIII, nr 18, s. 353.

Historia naturalna pozwalała na zaznajomienie uczniów z wewnętrzną budową i funkcjami życiowymi ludzkiego organizmu, trzema stanami przyrody i budową skorupy ziemskiej. Zalecano, aby naukę przedmiotu opierać na zasadzie obserwacji – co jest nadal aktualne. Z kolei w semestrze letnim powinny odbywać się wycieczki. W miarę możliwości zachęcano do zakładania ogródków szkolnych. Ustalenia te w synonimiczny sposób powtórzono w statucie z 1909 r., a dla seminariów o profilu przyrodniczym analizowano także powyższe zagadnienia pod kątem prowadzenia gospodarstwa wiejskiego.

Na lekcjach fizyki omawiano najważniejsze zjawiska fizyczne i chemiczne³⁸ z życia codziennego, a naukę opierano przede wszystkim na eksperymentach i doświadczeniach. W statucie z 1909 r. nieco uszczegółowiono powyższe założenia, wskazując na mechanikę, dynamikę i akustykę, zaś chemię omawiano na podstawie zjawisk obserwowanych w życiu codziennym. W seminariach przyrodniczych miano także poświęcić więcej czasu na szczegółowe wyjaśnienie zjawisk metrologicznych. Podczas lekcji z „gospodarstwa” zwracano uwagę na gleby występujące w kraju oraz na budowę roślin i zasady prawidłowej hodowli zwierząt. Uczniowie zapoznawani byli również z ustawami i możliwościami zarobku poprzez pracę w gospodarstwie i w związanych z nim gałęziach przemysłu ważnych dla kraju koronnego. Inaczej tą kwestię uregulowano w statucie z 1909 r., gdzie nacisk położono na zasady sadownictwa i warzywnictwa. W przypadku seminariów językowo-rysunkowych skoncentrowano się na aspekcie praktycznym w ogrodzie szkolnym, z kolei w seminariach przyrodniczych skupiano uwagę wokół uprawy roślin, zasad hodowli zwierząt, mleczarstwa, ogrodnictwa i sadownictwa oraz prowadzenia rachunkowości gospodarczej. Dla tych seminarzystów wycieczki miały odbywać się co najmniej raz w miejscu w cieplejszych porach roku.

Dzięki zajęciom z kaligrafii³⁹ uczniowie udoskonali swoje pismo odręczne, także ćwicząc pisanie kredą na tablicy szkolnej. W statucie z 1909 r. dążono, aby pismo było „czyste i piękne”. W tym ostatnim pomagały również zajęcia z rysunków odręcznych⁴⁰, kształtujących poczucie piękna, w ramach których według statutu z 1909 r. używano ołówka, węgla i farb, pasteli i pióra. Podczas lekcji muzyki omawiano teorię muzyki, szczególnie pod kątem właściwego udzielania nauk

³⁸ Zob. przykładowy podręcznik dopuszczony do użytku w seminariach nauczycielskich z j. wykładowym polskim, *Dziennik Urzędowy*, R. VI, nr 40, s. 562.

³⁹ Podczas I wojny światowej Rada Szkolna Krajowa zachęcała uczniów do oszczędzania papieru, zob. Okólnik c.k. Rady Szkolnej Krajowej L. 10.403/III, *Dziennik Urzędowy*, R. XXI, nr 1, s. 3–4.

⁴⁰ Rada Szkolna Krajowa wydawała również praktyczne wskazówki co do nauki tego przedmiotu, zob. Okólnik c.k. Rady Szkolnej Krajowej L. 13.376, *Dziennik Urzędowy*, R. XIII, nr 10, s. 179–185.

śpiewu w szkołach ludowych. Uczono również gry na instrumentach, w tym na skrzypcach i na fortepianie, przy czym ta ostatnia miała uzdalniać do gry na organach. Zaznajamiano również z wewnętrzną budową tego instrumentu. W statucie 1909 r. zrezygnowano z obowiązku gry na fortepianie, a duży nacisk położono oprócz powyższych na naukę pieśni patriotycznych. Osobny przedmiot stanowiła gimnastyka⁴¹. Wykładano jej historyczny rozwój, istotę, budowę sal gimnastycznych, ich wyposażenie. Zwracano uwagę na rolę gimnastyki w szkole ludowej. Dodatkowo w przypadku tego przedmiotu możliwa była do uzyskania czasowa dyspensa. Zgody takiej udzielał dyrektor na podstawie świadectwa lekarskiego. Wówczas uczeń nie musiał wykonywać ćwiczeń, ale był zobligowany do brania udziału w zajęciach w sposób bierny poprzez obserwację. W razie potrzeby zachęcano władze szkolne krajowe do organizowania nauki pływania, co również występowało w statucie z 1909 r.

5

Zarówno w rozporządzeniu z 1886 r., jak i w statucie z 1909 r. nauka miała być przedsięwzięta w godzinach przed-⁴² i popołudniowych, o ile warunki klimatyczne⁴³ lub stosunki miejscowe⁴⁴ nie stały powyższemu na przeszkodzie. Wyjątki wymagały zezwolenia władzy szkolnej krajowej⁴⁵. Po dwóch godzinach nauki konieczne stawało się zrobienie piętnastominutowej przerwy, przy czym w statucie z 1909 r. przerwa pięciominutowa następowała po pierwszej godzinie nauki, a po drugiej – piętnastominutowa. Następnie pomiędzy trzecią a czwartą godziną również następowała nieco krótsza, dziesięciominutowa pauza. Warto także zaznaczyć, iż już wówczas zalecano, aby przedmioty, które wymagają większego

⁴¹ Zob. przykładowy podręcznik dla seminariów nauczycielskich męskich z j. wykładowym polskim, Dziennik Urzędowy, R. XII, nr 1, s. 8.

⁴² O zmianach w tym zakresie zob. Okólnik c.k. Rady Szkolnej Krajowej, Dziennik Urzędowy, R. VIII, nr 31, s. 557–558.

⁴³ Zob. Okólnik c.k. Rady Szkolnej Krajowej dotyczący zasad przerw podczas zajęć i ich czasu L. 25.540, Dziennik Urzędowy, R. VIII, nr 31, s. 557–558. Wydano również przepisy, aby przy temperaturze -15°C lub niższej usprawiedliwiać nieobecności w szkole, szczególnie w godzinach porannych, Okólnik c.k. Rady Szkolnej Krajowej L. 1092, Dziennik Urzędowy, R. XII, nr 1, s. 1–2.

⁴⁴ Seminarzyści mogli również korzystać z ulg podczas podróży koleją, zob. Okólnik c.k. Rady Szkolnej Krajowej L. 68.258, Dziennik Urzędowy, R. XIII, nr 38, s. 815–816; zob. również decyzję o wcześniejszym zakończeniu roku szkolnego, Okólnik c.k. Rady Szkolnej Krajowej L. 202/pr., Dziennik Urzędowy, R. XXII, nr 5, s. 93–94.

⁴⁵ W sprawie organizacji roku szkolnego zob. np. Okólnik c.k. Rady Szkolnej Krajowej L. 26.725, Dziennik Urzędowy, R. XIV, nr 14, s. 218–219.

skupienia i wyężenia umysłu, odbywały się przed południem. Ponadto jeśli w danym roczniku znajdowali się uczniowie kilku różnych wyznań religijnych, naukę tego przedmiotu, o ile było to możliwe, należało rozłożyć na godziny ostanie.

Szczególną uwagę zwracano na dobór właściwej literatury naukowej, ukierunkowanej na zgodność z celem seminariów nauczycielskich⁴⁶ – w rozporządzeniu z 1886 r. i w statucie z 1909 r. przyjęto pod tym względem analogiczne rozwiązania. Zdecydowanie podkreślano, aby unikać mechanicznego odtwarzania wiedzy oraz dyktowania. Nauczyciel miał za zadanie pozostawać cały czas w kontakcie z uczniami, dbać o ich ustawiczny rozwój i zachęcać do dalszej pracy. Podkreślano, co może również stanowić wskazówkę obecnie, „aby z każdej godziny szkolnej uczynić nie tylko godzinę nauki, ale godzinę nauczania”⁴⁷. Dla lepszego opanowywania całości materiału zalecano jego powtarzanie zarówno przed końcem lekcji, jak i później, w trakcie roku szkolnego. Nauczyciele oprócz opanowania wiedzy mieli szczególną wagę przykładać również do sposobu wyrażania myśli przez uczniów, poprawnego pod względem stylistycznym i językowym. Na czas ferii uczniowie mieli być wolni od konieczności przygotowywania prac domowych. Inaczej niż obecnie, świadectwo otrzymywali po zakończeniu półroczu. Dopuszczano maksymalnie jednorazowe powtórzenie roku.

Tabela 1. Skala ocen w seminariach nauczycielskich męskich

Rozporządzenie z 1886 r.	Statut z 1909 r.
zachowanie (obyczaje): chwalebne, zadowalające, odpowiednie, mniej odpowiednie, nieodpowiednie;	zachowanie (obyczaje): bardzo dobre, dobre, odpowiednie, nieodpowiednie
pilność: wytrwała, zadowalająca, dostateczna, niedostateczna, mierna;	pilność: bardzo dobra, dobra, dostateczna, niedostateczna
postęp: celujący, chwalebny, zadowalający, dostateczny, niedostateczny.	postęp: bardzo dobry, dobry, dostateczny, niedostateczny.

Źródło: opracowanie własne.

W przypadku gdy uczeń nie został skalsyfikowany w żadnym przedmiocie poniżej oceny „zadowalającej” (dobrej), a z większości z nich uzyskał „celującą”

⁴⁶ Spośród pozycji książkowych seminarzystom zalecano np. *Zasady przyzwoitego zachowania się uczniów szkół średnich*, zob. Okólnik c.k. Rady Szkolnej Krajowej L. 4041/IV, Dziennik Urzędowy, R. XVI, nr 6, s. 101–102. W tym przypadku Rada Szkolna Krajowa zaoferowała udostępnienie bezpłatnych egzemplarzy ww. tytułu.

⁴⁷ Statut organizacyjny seminariów dla nauczycieli i nauczycielek publicznych szkół ludowych w Austrii [...] z dnia 31. Lipca 1886, *op. cit.*, § 49.

lub „chwalebna” (bardzo dobrą), wówczas kończył dany rok nauki jako „uzdolniony z odznaczeniem” („przysposobiony z odznaczeniem”).

6

Uczniów zobowiązano do zakupu niezbędnych książek i przyborów naukowych. Jeśli ktoś nie mógł uczestniczyć w zajęciach, powinien zwrócić się o stosowną zgodę do gospodarza klasy w przypadku nieobecności wynoszącej jeden dzień – dłuższa wymagała zgody dyrektora. W razie nieprzewidzianej sytuacji miał obowiązek w ciągu 24 godzin zawiadomić o niej gospodarza klasy oraz niezwłocznie po powrocie nieobecność raz jeszcze usprawiedliwić. Uczniowie nie mogli z reguły należeć do stowarzyszeń, jednakże wyjątkowo zezwolenia mogła udzielić władza szkolna krajowa.

Co warto podkreślić, teorię uzupełniano zajęciami praktycznymi w szkole ćwiczeń. Początkowo uczniów wprowadzano w meandry praktyki zawodowej, następnie zaś głównym przedmiotem na konferencji było omawianie przygotowywanych przez nich sprawozdań. Odbywały się również „lekcje wzorowe”. Miało to na celu nie tylko wdrożenie kandydatów w sprawy nauki i nauczania, ale również w sprawy administracyjne związane z zarządzaniem funkcjonowania szkołą. Zachęcano, aby w miarę możliwości uczniowie pod kierunkiem nauczyciela odwiedzali także inne szkoły ludowe znajdujące się w okolicy celem wymiany doświadczeń. Co więcej, uczniowie powinni także zapoznawać się z literaturą fachową z zakresu pedagogiki ogólnej, dydaktyki i metodyki specjalnej.

7

Oprócz zasad nauczania poddano również regulacji zasady odpowiedzialności uczniów. Do przewidzianych środków dyscyplinarnych należały:

- a) upomnienie przez nauczyciela (w statucie z 1909 r. posłużono się pojęciem skarcenia);
- b) skarcenie przez gospodarza klasy (w statucie z 1909 r. – upomnienie);
- c) nagana udzielana przez dyrektora;
- d) nagana wobec konferencji;
- e) wstrzymanie pobierania stypendium przez ucznia;
- f) utrata stypendium przez ucznia;
- g) wykluczenie z zakładu;
- h) wykluczenie ze wszystkich zakładów.

W statucie z 1909 r. dodatkową karą była również możliwość wykluczenia ze wszystkich seminariów w kraju. Dla zastosowania środków bardziej restrykcyjnych, tj. od otrzymania nagany od grona pedagogicznego do wykluczenia z zakładów, wymagano podjęcia uchwały przez konferencję nauczycielską. Wówczas o tym fakcie zawiadamiano rodziców lub opiekunów seminarzysty. Dodatkowo utrata stypendium i wydalenie z zakładu następowały na podstawie zezwolenia władzy szkolnej krajowej, a środek wskazany w pkt. h) – zezwolenia ministra oświaty. Jeśli któryś z uczniów chciał opuścić zakład przed jego ukończeniem, musiał przedstawić stosowne zezwolenie rodziców lub ich zastępców.

8

Seminaria nauczycielskie pełniły bezsprzecznie ważną funkcję w procesie reformy i zmiany oblicza Galicji – dodać trzeba, iż działań niezwykle oczekiwanych, co podkreślano chociażby w ówczesnym piśmiennictwie⁴⁸. W ramach kształcenia nauczycieli w Galicji bez wątpienia starano się wychodzić naprzeciw zmieniającej się rzeczywistości, w dużej mierze była to zasługa aktywności Rady Szkolnej Krajowej, jak również samego Sejmu Krajowego Galicji, co tłumaczy wprowadzone zmiany programowe, jakie nastąpiły na początku XX w. Stopniowo wzrastała zarówno liczba szkół, jak i nauczycieli⁴⁹. Zwracano uwagę nie tylko na aspekty teoretyczne, ale i praktyczne przygotowania do zawodu. Prawo dało możliwość skutecznego kontrolowania postępu uczniów, w dużej mierze tworząc dość spójny system współpracy od gospodarza klasy, poprzez nauczycieli przedmiotów, a skończywszy na najwyższych władzach szkolnych krajowych. Precyzyjnie określono cele nauczania poszczególnych przedmiotów, choć negatywnie trzeba ocenić obniżenie wymagań co do nauki j. niemieckiego w seminariach o profilu przyrodniczym na początku XX w. Niektóre z zawartych wskazówek co do nauki przedmiotów mogą także dziś inspirować na różnych etapach edukacji szkolnej, np. oparcie tłumaczenia zjawisk w fizyce i chemii na eksperymencie, odbywanie częstych wycieczek czy konstruowanie zadań matematycznych z uwzględnieniem aspektów życia codziennego. Za interesujący pomysł można uznać wprowadzenie podziału seminariów nauczycielskich pod kątem profilowym (co uzasadniano

⁴⁸ „Seminaria to najpierwsze dzieło patryotyczne pierwszego sejmiku galicyjskiego”, B.A. Baranowski, *Seminaria nauczycielskie w Galicyi...*, op. cit., s. 263.

⁴⁹ W mowie pożegnalnej dotychczasowego wiceprezydenta c.k. Rady Szkolnej Krajowej i powitaniu nowego z 5 marca 1908 r. zawarto informację, że liczba nauczycieli oscylowała wokół 14 000, zaś w roku szkolnym 1905/1906 funkcjonowało 4700 szkół ludowych, co zestawiano z 4300 placówkami działającymi w 1901 r., por. Dodatek do Dziennika urzędowego, nr 5, Lwów 1908, s. 4.

również uwarunkowaniami społeczno-geograficznymi Galicji) czy dążenie do otwierania tego typu placówek w mniejszych ośrodkach. Niezwykle pozytywnie trzeba również ocenić wprowadzenie systemu stypendialnego umożliwiającego podjęcie nauki przez ubogą młodzież⁵⁰, co wielu seminarzystom ułatwiło zdobycie wykształcenia i poprawę warunków życia. Mimo to późniejszy los nauczyciela szkoły ludowej nie należał do najłatwiejszych⁵¹, jeśli weźmiemy chociażby pod uwagę możliwość otrzymania stałej posady⁵². Nie bez znaczenia dla efektywności pracy nauczyciela były warunki lokalowe poszczególnych placówek⁵³ i warunki bytowo-życiowe jego podopiecznych.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Narodowe w Krakowie Oddział w Tarnowie, zespół Seminarium Nauczycielskie w Tarnowie, sygn. 33/191/0/-/2, 33/191/0/-/4, 33/191/0/-/5, 33/191/0/-/6, 33/191/0/-/7, 33/191/0/-/14.

Źródła drukowane

Alegata do Sprawozdań Stenograficznych z Drugiej Sesji Drugiego Peryodu Sejmu Galicyjskiego z roku 1868, Lwów 1868, Kadencja II, sesja II, Alegat 25.

Alegata do Sprawozdań Stenograficznych z Piątej Sesji Trzeciego Peryodu Sejmu Krajowego Królestwa Galicji i Lodomerji wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim z roku 1874, Lwów 1874, Kadencja III, sesja V, Alegat 10, s. 66.

⁵⁰ Fragment wypowiedzi posła Sawczyńskiego: „Kandydaci do stanu nauczycielskiego i kandydatki pochodzą ze stanów takich, które nie rozporządzają na rzecz edukacji. Są to bowiem uczniowie i uczennice stanów uboższych, którzy zgłoszyszy się do takich zakładów walczą dziś z niedostatkiem pod każdym względem. Jeżeli chcemy mieć nauczycieli dobrze wykształconych, potrzeba więc podać pomocną rękę tym, którzy się do tego zgłaszają”, Stenograficzne Sprawozdania z Drugiej Sesji Trzeciego Peryodu Sejmu Krajowego Królestwa Galicji i Lodomerji wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim w roku 1871, Kadencja III, sesja II, Lwów 1871, 6 posiedzenie, s. 5.

⁵¹ *Na śmierć głodową*, „Szkolnictwo Ludowe. Organ nauczycieli ludowych” z 20 stycznia 1892, nr 2, s. 17.

⁵² W 1913 r. stałe posady nauczycielskie posiadało jedynie 63% nauczycieli i 42% nauczycielek, M. Bogus, *Nędza z bidą w parze idą. O sytuacji nauczycieli w XIX w.*, [w:] *Język – szkoła – przesłanie jako determinanty rozwoju kultury Śląska Cieszyńskiego*, red. M. Bogus, Kongres Polaków w Republice Czeskiej, Czeski Cieszyn 2012, s. 74. Na łamach czasopisma „Szkolnictwo. Organ nauczycieli ludowych” (5 stycznia 1901, R. XI, nr 1, s. 7) postulowano, aby nauczyciele mogli korzystać z tzw. prawa ubogich.

⁵³ Więcej na temat problemów lokalowych, jak wyposażenie, oświetlenie, a także znaczne przełudnienie szkół ludowych zob. B.A. Baranowski, *Szkolnictwo ludowe w Galicji w swym rozwoju liczebnym od roku 1868 do roku 1909 z uwzględnieniem stosunków higienicznych*, Rodzina i Szkoła, Lwów 1910, s. 14–16.

Dodatek do „Dziennika urzędowego”. Przepisy o kształceniu nauczycieli oraz o uzdolnieniu do nauczania w szkołach ludowych, Lwów 1909.

Dodatek do „Dziennika urzędowego”, nr 5, Lwów 1908, s. 4.

Dziennik Urzędowy c.k. Rady Szkolnej Krajowej w Galicyi (Lwów):

1897, R. I, nr 16, s. 1; 1902, R. VI, nr 40, s. 562; 1904, R. VIII, nr 18, s. 353; 1905, R. IX, nr 20, s. 329; 1906, R. X, nr 8, s. 152; 1906, R. X, nr 9, s. 159; 1906, R. X, nr 11, s. 192; 1906, R. X, nr 13., L. 21.450, s. 202–203; 1907, R. XI, nr 22, s. 382; 1908, R. XII, nr 1, s. 8; 1909, R. XIII, nr 21, s. 449–450; 1910, R. XIV, nr 20, s. 388; 1912, R. XVI, nr 6, s. 112; 1913, R. XVII, nr 23, s. 458; 1916, R. XX, nr 10, s. 125; 1917, R. XX, nr 1, s. 11.

„Gazeta Narodowa” z 18 maja 1871, nr 165, s. 2.

Kadencja II, sesja II, Alegata do Sprawozdań Stenograficznych z Drugiej Sesji Drugiego Peryodu Sejmu Galicyjskiego z roku 1868, Lwów 1868, Alegat 42, s. 1.

Okólnik c.k. Rady Szkolnej Krajowej do Dyrekcyi wszystkich szkół średnich i seminariów nauczycielskich męskich i żeńskich, L. 597/pr, Dziennik Urzędowy c.k. Rady Szkolnej Krajowej w Galicyi, Lwów 1902, R. VI, nr 43, s. 593–595.

Okólnik c.k. Rady Szkolnej Krajowej dotyczący zasad przerw podczas zajęć i ich czasu L. 25.540, Dziennik Urzędowy c.k. Rady Szkolnej Krajowej w Galicyi, Lwów 1904, R. VIII, nr 31, s. 557–558.

Okólnik c.k. Rady Szkolnej Krajowej L. 19.983, Dziennik Urzędowy c.k. Rady Szkolnej Krajowej w Galicyi, Lwów 1905, R. IX, nr 17, s. 218–219.

Okólnik c.k. Rady Szkolnej Krajowej L. 1092, Dziennik Urzędowy c.k. Rady Szkolnej Krajowej w Galicyi, Lwów 1908, R. XII, nr 1, s. 1–2.

Okólnik c.k. Rady Szkolnej Krajowej L. 169/pr., Dziennik Urzędowy c.k. Rady Szkolnej Krajowej w Galicyi, Lwów 1908, R. XII, nr 13, s. 193–194.

Okólnik c.k. Rady Szkolnej Krajowej L. 63.792, Dziennik Urzędowy c.k. Rady Szkolnej Krajowej w Galicyi, Lwów 1909, R. XIII, nr 1, s. 1–2.

Okólnik c.k. Rady Szkolnej Krajowej L. 13.376, Dziennik Urzędowy c.k. Rady Szkolnej Krajowej w Galicyi, Lwów 1909, R. XIII, nr 10, s. 179–185.

Okólnik c.k. Rady Szkolnej Krajowej L. 68.258, Dziennik Urzędowy c.k. Rady Szkolnej Krajowej w Galicyi, Lwów 1909, R. XIII, nr 38, s. 815–816.

Okólnik c.k. Rady Szkolnej Krajowej L. 26.725, Dziennik Urzędowy c.k. Rady Szkolnej Krajowej w Galicyi, Lwów 1910, R. XIV, nr 14, s. 218–219.

Okólnik c.k. Rady Szkolnej Krajowej L. 399, Dziennik Urzędowy c.k. Rady szkolnej krajowej w Galicyi, Lwów 1910, R. XIV, nr 26, s. 473.

Okólnik c.k. Rady Szkolnej Krajowej w Galicji L. 4041/IV, Dziennik Urzędowy c.k. Rady Szkolnej Krajowej w Galicyi, Lwów 1912, R. XVI, nr 6, s. 101–102.

Okólnik c.k. Rady Szkolnej Krajowej, Dziennik Urzędowy c.k. Rady Szkolnej Krajowej w Galicyi, Lwów 1912, R. XVI, nr 6, s. 106–107.

Okólnik c.k. Rady Szkolnej Krajowej L. 10.403/III, Dziennik Urzędowy c.k. Rady Szkolnej Krajowej w Galicyi, Lwów 1917, R. XXI, nr 1, s. 3–4.

Okólnik c.k. Rady Szkolnej Krajowej L. 202/pr., Dziennik Urzędowy c.k. Rady Szkolnej Krajowej w Galicyi, Lwów 1918, R. XXII, nr 5, s. 93–94.

- Protokoły z 2. Sesji II. Peryodu Sejmu Krajowego Królestwa Galicji i Lodomerji wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim z roku 1868, Lwów 1868, Kadencja II, sesja II, s. 3.
- Rozporządzenie Ministra Wyznań i Oświaty z dnia 1 grudnia 1870 r., l. 570, względem prowizorycznego urzędnika nadzoru miejscowego i okręgowego nad szkołami ludowymi w Królestwie Galicji i Lodomerji z Wielkim Księstwem Krakowskim. Dz.u.kr. 1878, cz. XXIX, nr 94.
- Rozporządzenie Rady Szkolnej Krajowej z dnia 25 lutego 1871 r., l. 1.740, którem się ogłasza prowizoryczny Statut dla seminarjów nauczycielskich, Dz.u.kr. 1871, cz. VIII, nr 20.
- Statut organizacyjny seminarjów dla nauczycieli i nauczycielek publicznych szkół ludowych w Austrii wprowadzony rozporządzeniem ministerstwa wyznań i oświaty z dnia 31. Lipca 1886, l. 6.031, Dz. Rozp. Ministerstwa Nr. 50 ex 1886 [w:] Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych, red. J. Piwocki, t. VI, Lwów 1913, s. 246–300.*
- Stenograficzne Sprawozdania Drugiego Peryodu Drugiej Sesji Sejmu Krajowego Królestwa Galicji i Lodomerji wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim w roku 1868, Lwów 1868, Kadencja II, sesja II, s. 563–564.
- Stenograficzne Sprawozdania z Drugiej Sesji Trzeciego Peryodu Sejmu Krajowego Królestwa Galicji i Lodomerji wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim w roku 1871, Kadencja III, sesja II, Lwów 1871, 6 posiedzenie, s. 5.
- Stenograficzne Sprawozdania z Piątej Sesji Siódmego Peryodu Sejmu Krajowego Królestwa Galicji i Lodomerji wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim z roku 1899/1900, Lwów 1900, Kadencja VII, sesja V, s. 297, 352.
- Na śmierć głodową*, „Szkolnictwo Ludowe. Organ nauczycieli ludowych” z 20 stycznia 1892, nr 2, s. 17.
- „Szkolnictwo. Organ nauczycieli ludowych”, z 5 stycznia 1901, R. XI, nr 1, s. 7.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 14 maja 1869 r. ustanawiająca zasady nauczania w szkołach ludowych, Dz.u.p. 1869, cz. XXIX, nr 62.
- Ustawa z dnia 26 czerwca 1899 r. o Radach szkolnych okręgowych, Dz.u.kr. 1899, cz. IX, nr 84.
- Ustawa z dnia 15 lutego 1905 r. o Radzie szkolnej krajowej, Dz.u.kr. 1905, cz. VI, nr 39.
- Ustawa z dnia 12 czerwca 1907 r. o kształceniu nauczycieli oraz o uzdolnieniu do nauczania w szkołach ludowych. Dz.u.kr. 1907, cz. XVII, nr 101.

Opracowania

- Baczkowski M., *Analfabetyzm w Galicji w dobie konstytucyjnej (1867–1914)*, [w:] *Naród – państwo, Europa Środkowa w XIX i XX wieku. Studia ofiarowane Michałowi Pułaskiemu w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, red. A. Patek, W. Rojek, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006, s. 97–113.
- Baranowski B.A., *Seminaria nauczycielskie w Galicji. Pogląd na powstanie i rozwój Seminarjów nauczycielskich w Galicji w pierwszym dwudziestopięcioleciu ich istnienia*, Lwów 1897.

- Baranowski B.A., *Szkolnictwo ludowe w Galicji w swym rozwoju liczebnym od roku 1868 do roku 1909 z uwzględnieniem stosunków higienicznych*, Rodzina i Szkoła, Lwów 1910.
- Baranowski M., *Pedagogika do użytku semiaryów nauczycielskich i nauczycieli szkół ludowych*, G. Seyfarth, Lwów 1896.
- Bogus M., *Nędza z bidą w parze idą. O sytuacji nauczycieli w XIX w.*, [w:] *Język – szkoła – przestrzeń jako determinanty rozwoju kultury Śląska Cieszyńskiego*, red. M. Bogus, Kongres Polaków w Republice Czeskiej, Czeski Cieszyn 2012, s. 57–100.
- Dziedzic A., *Monarchia konstytucyjna w Austrii 1867–1914. Władza – Obywatel – Prawo*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2001.
- Falkiewicz K., *Rozwój szkolnictwa ludowego w Galicji w latach 1848–1898*, Lwów 1899.
- Fiutowski T., *Szkolnictwo ludowe w Galicji w dobie porzeczowej*, Lwów 1913.
- Galicyjska szkoła ludowa i szkoła powszechna II Rzeczypospolitej – polskie dziedzictwo edukacyjne i kulturowe*, oprac. P. Juško et al., Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2023.
- Grodziski S., *Historia ustroju społeczno-politycznego Galicji 1772–1848*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1971.
- Juško E., *Działalność Rady Szkolnej Krajowej na rzecz szkoły ludowej w autonomicznej Galicji*, „Edukacja-Technika-Informatyka” 2018, t. 9, nr 5, s. 28–39.
- Juško E., Niedojadło A., *Praca wychowawczo-opiekuńcza szkół ludowych w autonomicznej Galicji*, „Tarnowski Przegląd Nauk Społeczno-Humanistycznych” 2018, t. 2, s. 9–21.
- Kliś A., *Nauczyciel ludowy w opinii wsi galicyjskiej*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace z Historii Oświaty i Wychowania” 1999, nr 5, s. 39–48.
- Łopot M., *Szkolnictwo ludowe w Galicji u progu działalności Rady Szkolnej Krajowej (w stu pięćdziesięciolecie jej powołania)*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika” 2017, t. 26, nr 2, s. 237–259.
- Majorek C., *Galicyjskie koncepcje organizacji szkolnictwa pedagogicznego z lat 1865–1870*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1968, nr 11, s. 125–180.
- Majorek C., *Galicyjskie szkolnictwo pedagogiczne w latach 1775–1871*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1967, nr 3, s. 364–390.
- Majorek C., *Geneza polskiego szkolnictwa pedagogicznego w zaborze austriackim*, „Ruch Pedagogiczny” 1972, nr 6, s. 751–762.
- Majorek C., *Początki austriackiego systemu szkolnictwa ludowego w Galicji w latach 1772–1780*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1976, nr 19, s. 81–101.
- Majorek C., *System kształcenia nauczycieli szkół ludowych w Galicji doby autonomicznej (1871–1914)*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971.
- Meissner A., *Edukacja młodzieży chłopskiej w Galicji doby autonomicznej*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2007, nr 23, s. 21–33.
- Meissner A., *Galicyjskie seminaria nauczycielskie na tle szkolnictwa pedagogicznego w monarchii austro-węgierskiej*, „Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne” 2003, nr 14, s. 83–96.

- Meissner A., *Kadra pedagogiczna państwowych seminariów nauczycielskich w Galicji 1871–1914*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace z Historii Oświaty i Wychowania” 1994, nr 4, s. 151–165.
- Meissner A., *Polskie podręczniki do historii wychowania*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1989, nr 32, s. 155–167.
- Meissner A., *Wkład Galicji w rozwój historii wychowania*, „Chowanna” 1998, t. 2 (11), s. 47–61.
- Pelczar R., *Realizacja obowiązku szkolnego w szkołach ludowych Galicji w latach 1774–1873 (na przykładzie łacińskiej diecezji przemyskiej)*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 2017, nr 54, s. 39–73.
- Pelczar R., *Status zawodowo-społeczny nauczycieli polskich szkół ludowych na wsi galicyjskiej w okresie autonomii*, „Biografistyka Pedagogiczna” 2023, t. 8, nr 1, s. 369–392.
- Sąsiadowicz M., Stańczyk E., Sawczyk B., *Tarnowskie kalendarium od VIII wieku do 2004 roku. (Wybór ważniejszych wydarzeń)*, Miejska Biblioteka Publiczna im. J. Słowackiego, Tarnów 2004.
- Smakulska W., *Sytuacja prawna nauczyciela szkoły ludowej pospolitej w Galicji w latach 1873–1914*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1978, nr 21, s. 55–83.
- Tabaka Z., *Galicyjskie ustawodawstwo szkolne w okresie kampanii rezolucyjnej 1866–1873*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace Historyczne” 1972, nr 6, s. 273–287.
- Tabaka Z., *Szkolnictwo ludowe w Galicji Zachodniej u progu ery autonomicznej*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace Historyczne” 1970, nr 5, s. 223–238.
- Wojtowicz S., *Prawne uwarunkowania nauczycieli pospolitych szkół ludowych w Galicji lat autonomii*, „Scientific Bulletin of Chełm – Section of Pedagogy” 2013, nr 1, s. 80–89.

IZABELA WASIK

MGR, SZKOŁA DOKTORSKA NAUK SPOŁECZNYCH,

UNIwersytet Jagielloński w Krakowie

[HTTP://ORCID.ORG/0000-0002-0104-7009](http://orcid.org/0000-0002-0104-7009)

***Jaki nauczyciel, taka szkoła – kształcenie nauczycieli szkół ludowych
w Galicji w państwowych męskich seminariach nauczycielskich
w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku***

Artykuł ukazuje prawne aspekty kształcenia nauczycieli szkół ludowych w męskich państwowych seminariach nauczycielskich w odniesieniu do Galicji. Problematyka ta była przedmiotem ustawodawstwa zarówno państwowego, jak i krajowego, poprzez które starano się dostosowywać sposób i zasady kształcenia do zmieniającej się rzeczywistości społecznej i specyfiki Galicji jako jednego z krajów koronnych c.k. monarchii. Unormowano zarówno zasady przyjmowania kandydatów, organizację kształcenia, w tym niezwykle szczegółowo cele nauczanych przedmiotów, jak i pozycję kadry nauczycielskiej i jej

obowiązków. Bieżące funkcjonowanie państwowych męskich seminariów nauczycielskich niezwykle wydatnie wspierała swoimi działaniami Rada Szkolna Krajowa.

Słowa kluczowe: Galicja, edukacja, seminarium nauczycielskie męskie, nauczanie, organizacja

IZABELA WASIK

MA, DOCTORAL SCHOOL IN THE SOCIAL SCIENCES, JAGIELLONIAN UNIVERSITY
IN KRAKÓW

[HTTP://ORCID.ORG/0000-0002-0104-7009](http://ORCID.ORG/0000-0002-0104-7009)

*Like teacher, like school: the formation of folk school teachers in Galicia
in the state male teachers' seminaries in the second half of the 19th century
and at the beginning of the 20th century*

The article presents the legal aspects of the formation of folk school teachers in men's state teachers' seminaries concerning Galicia. This issue was the subject of both state and national legislation, through which attempts were made to adapt the manner and principles of education to the changing social reality and the uniqueness of Galicia as one of the crown countries of the imperial-royal monarchy. The rules for the acceptance of candidates, the organisation of education, including in particular the objectives of the subjects taught, as well as the position of the teaching staff and their duties, were all standardised. The daily functioning of the state's male teachers' seminaries was extremely significantly supported by the activities of the National School Council.

Keywords: Galicia, education, male teachers' seminary, teaching, organisation